

Koulumiehen muotokuva

■ JOUKO KAURANNE

Olli Salmela: *Isä Salmela, ihminen ja koulunuudistaja*. Okka-säätiö 2010.

On ehdottomasti paikallaan, että suuresti koululaitoksemme kehitykseen vaikuttaneesta professori Alfred Salmelasta on kirjoitettu elämäkerta. Sen kirjoittaja tekniikan tohtori Olli Salmela on Alfred Salmelan pojanpoika.

Salmela nousi verrattain nuorena silloisen kouluhallituksen kakkosmieheksi ja hänen johtoonsa annettiin 1920–50-luvuilla Suomen kansakoululaitoksen kehittäminen valitsemalla hänet ensin kansanopetusosaston päälliköksi sekä nimeämällä hänet useiden kansakoululakeja valmistelevien komiteoiden puheenjohtajaksi. Kirja on tervetullut lisä pedagogiseen kirjallisuuteen ja se sisältää mielenkiintoisia kuvauksia Alfred Salmelasta ja koulupoliittisista taisteluista nimenomaan peruskoulua rakennettaessa.

Alfred Salmelan virka-asema ja merkittävät luottamustoimet antoivat hänelle mahdollisuuden vaikuttaa paitsi koululakien muotoutumiseen myös lakien ja muiden koulusäännösten soveltamiseen, sillä hän laati kouluhallituksen ohjekirjeitä kouluhallintoviranomaisille, kunnan viranomaisille ja koulujen opettajistolle. Salmela ei siis tyytynyt olemaan pelkästään kouluhallituksen virkailija vaan hän halusi levittää ja tulkita sekä koululakeja että niiden perusteella annettuja säännöksiä. Sitä silmällä pitäen hän kirjoitti useita ohjekirjoja koulusäädösten tulkinnoista

1920–50-luvulla. Hän oli näet todennut monia lainkohtia tulkittavan epätarkoituksenmukaisesti ja väärin. Hän pyrki kirjoillaan selittämään koululakien oikeaa tulkintusta, sillä tällaisille uusien koulu-säädösten tulkinnoille oli huutava tarve sanottuina vuosina.

Kun Salmela elämänsä loppupuolella oli peruskoulukomitean jäsen eikä hyväksynyt komitean enemmistön kaikkia ehdotuksia, hän suoraluonteisena ja kokeneena kouluhallinnon edustajana kritikoijulkisesti useita peruskouluille ehdotettuja säännöksiä. Hän jäi kuitenkin vähemmistöön peruskoulukomiteassa. Tästä johtui, että hän sai vihamiehkiseen eräitä peruskoulun vannoutuneita asianajajia, jotka eivät kestäneet tällaista kritiikkiä. Sen vuoksi Salmelaa (ja muutamia muita hänen tavallaan ajattelevia koulumiehiä) alettiin syrjiä ja vääristellen hänen ehdotuksiaan haukkua ajastaan jälkeen jääneeksi persoonaksi. Peruskouluhan ajettiin poliittisesti ja kovalla kiireellä, vaikka Salmelan mielestä olisi ollut tarpeen vielä kokeilla monia uusia ehdotuksia. Nyt on aika rauhallisesti tarkastella Salmelan ehdotuksia ja verrata niitä peruskoulun periaatteisiin ja tuloksiin. Siksi Olli Salmelan kirjoittama Alfred Salmelan elämäkerta ja siihen sisältyvät vertailut peruskoulumme periaatteisiin ja saavutuksiin on tervetullut kannanotto ja toivottavasti keskustelun avaus.

Olli Salmela, vaikka onkin yrittämaailman edustaja, on onnistunut löytämään sekä isoisänsä että peruskoulun keskeisimmät periaatteet ja on teoksessaan rohkeasti verrannut näiden taistelevien osapuolten onnistumista ja epäonnistumista. Mielestäni kirjan onnistuneinta antia on sen ensimmäi-

nen puolisko, jossa kuvataan lämmöllä mutta realistisesti Salmelan nuoruuden vaikeat ja sen jälkeiset nousujohteiset elämän vaiheet. Kirjan jälkimmäinen puoli on hieman fragmentaarista, vaikka siinä esiin otetut teemat ovat koulunuu-distuksen kannalta keskeisiä.

On luonnollista, että sukulaispoika asettuu isoisänsä puolelle näissä koulutaistoissa varsinkin, kun Alfred Salmelan pyrkimyksiä Suomen koululaitoksen kehittämiseksi moitittiin myös väärin perustein. Itse asiassa monet hänen ajamistaan asioista tähtäsivät samaan päämäärään kuin peruskoulun suunnittelijoittenkin päämäärät. Mutta kun peruskoulua haluttiin ajaa sisään nopeasti ja sitä pidettiin etukäteen tarpeellisena ja kiireellisenä uudistuksena, eivät kaikki peruskoulun asianajat sietäneet sen arvostelua.

Salmela ei hyväksynyt kouluhallituksen täydellistä muuttamista entisestä kollegiaalisesta virastosta päällikkövaltaiseksi virastoksi. Samalla keskusviraston osastojako uusittiin ja vanhat virat lakkautettiin ja entisten kouluneuvosten virat alennettiin ja heidän yläpuolelle valittiin poliittisesti sitoutuneita, vähemmän kokeneita sosiaalidemokraatteja ja keskustalaisia. Samoin toimittiin valittaessa lääninhallitusten päällikkövaltaisiin kouluosastoihin lääninkouluneuvoksia. Valittiin viisi sosiaalidemokraattia ja viisi keskustalaista. Muitten puolueitten kokoneimatkaan edustajat eivät silloin tulleet kysymykseen. Alfred Salmela ei hyväksynyt tällaista menettelyä ja siksi hän kritisoi näitä poliittisia nimityksiä. Kun tämän johdosta Salmelaa ja samanhenkisiä virkamiehiä alettiin syrjiä ja moittia,

katkeroitui tämä paljon Suomen koulutoimen hyväksi työtä tehnyt kouluhallintomies ja pyrki vaikuttamaan muun muassa eräiden kansanedustajien avulla peruskoulua jarruttavasti. Tämän seurauksena molemmat osapuolet kovensivat kritiikkiään. Tätä toimintaa Olli Salmela pyrkii osaltaan ymmärtämään.

Vaikka Alfred Salmela kirjoitti jopa etiikan oppikirjan, emme me kaikki hänen työtään arvostaneet henkilöt hyväksyneet kaikkia hänen menettelytapojaan. Esimerkiksi Olli Salmela mainitsee kirjansa sivulla 101, että Alfred Salmela ajaessaan kansanedustajien avulla uudistuksiaan saattoi antaa eri puolueiden edustajille muotosehdotuksensa hieman erilaisin sanoin ja perusteluin, jotta kulloinenkin edustaja saisi ehdotuksen paremmin puolue-elimissään läpi. Tämä muistuttaa jesuiittain tarkoitus pyhittää keinot -periaatetta.

Saadaksemme aiempaa objektiivisemmän kuvan käydyistä koulutaistoista on tarpeellista arvioida Salmelan ja peruskoulun tavoitteiden välisiä yhtäläisyyksiä ja erilaisuuksia. Kirjassa on tätä vertailua suoritettu sangen onnistuneesti, mutta läheltä koulutaistoja seuranneena haluan esittää oman näkemykseni muutamista pääperiaatteista.

1. Molemmat osapuolet halusivat opetuksen lähtevän oppilaasta.
2. Molemmat osapuolet halusivat oppilaille valinnanmahdollisuuksia.
3. Molemmat osapuolet halusivat oppilaiden opiskelumahdollisuuksien tasa-arvoisuutta, vaikka oppilaat asuivat kaukana keskuksista ja olisivat kotoisin varattomista kodeista.

Eroavuuksiakin oli, kuten kahden esimerkin arvio osoittaa.

1. Salmela halusi, että oppilaat voisivat suorittaa valintoja erilais- ten oppilinjojen avulla ja peruskou- lun edustajat taas olivat yhtenäisen koulun kannalla, jossa aluksi ta- sokurssien, myöhemmin pelkkien ainevalintojen avulla oppilaat voi- sivat toteuttaa erilaisia lahjojaan. Paljon myöhemmin 1990-luvul- la peruskoulujen saadessa oma- leimaistua ja samalla erilaistua lä- hennyttiin peruskoulusysteemissä Salmelan ajamaa linjakokaisuutta, kun oppilaat ja heidän vanhempan- sa voivat valita erilaisten peruskou- lujen ja erilaisten aineyhdistelmien välillä.

2. Ajettuaan kansalaiskoulun Suomeen ja todetessaan niiden auttaneen teoreettisesti vähemmän lahjakkaita oppilaita innostumaan koulutyöstä Salmela oli tullut sille kannalle, että on sekä teoreettises- ti suuntautuneita (homo sapiens) ja käytännöllisesti lahjakkaita (ho- mo faber) oppilaita. Sen vuoksi voimakas linjakoko olisi yläasteel- la tarpeen, kun taas peruskoulun ääriedustajat katsoivat, että kaikki voivat oppia kaiken, jos annetaan aikaa. Tämän periaatteen saarnaamisesta on luovuttu eikä tätä teo- riaa kouluväen enemmistö usko- nut missään vaiheessa. Sehän oli- si tarkoittanut sitä, että olisi opetet- tu heikkolahjaisimpien oppilaiden ehdoilla ja lahjakkaimmat oppilaat olisivat tympääntyneet koulun- käyntiin eivätkä olisi voineet kehittä- ä lahjojaan omaksi eivätkä isän- maansa ja kansansa hyväksi.

Esittelemäni yhtäläisyydet ja erilaisuudet löytyvät Olli Salmelan kirjasta tavalla tai toisella esi- tettyinä ja siellä on esitetty muutamia muitakin periaatteita. Kirjas- sa on myös kerrottu yleensä koke- neempien koulun asiantuntijoiden

suulla peruskoulun eräitä käytän- teitä. Esimerkiksi ruotsinkielen pa- kollisuus pantiin aikanaan Johan- nes Virolaisen nimiin, mutta kir- jassa paljastetaan, että asian takana olikin Urho Kekkonen, joka halu- si tällä tavoin varmistaa Ruotsalai- sen kansanpuolueen kannatuksen uudelle presidenttikaudelleen. Poli- tiikkaa on siis Suomessakin tehty myös koululaisten kustannuksella.

Mainittakoon tässä eräs asia- virhe, joka on tullut kirjan sivul- le 95. Siinä mainitaan kansalais- koulun eri linjat, mutta luettelosta puuttuu tyttöjen tekstiililinja ja tek- nisten linjojen monissa kansalais- kouluissa eriytyneet poikien linjat: puutyö-, metallityö- sekä kone- ja sähköopin linja.

Olli Salmelan kirjassa osoite- taan todeksi vanha sanonta: ”Ei mitään uutta auringon alla.” Suo- messakin on opetustointia kehitet- ty ennen peruskoulua satoja vuosia ja kansakouluissakin yli sata vuot- ta. Useimmat pedagogiset periaat- teet ja monet sosiaaliset ja hallin- nolliset käytänteet ovat kehittyneet vuosisatojen ja erityisesti viimeis- ten vuosikymmenten aikana. Niis- tä iso osa oli opettajien tietoisuu- dessa ja koulujen käytänteissä jo ennen Salmelaa ja ennen perus- koulua.

Peruskoulun opetus suunnitel- man ensimmäinen ns. periaateosa on täynnä pedagogiikan klassisia ideoita. Peruskoulu ei ollut, kuten Olli Salmelakin toteaa, mikään täy- sin uusi keksintö eikä muutos Suo- men koululaitoksen historiassa. Mutta toisaalta on todettava, että vasta peruskoulun yhteydessä saa- tiin kansa- ja oppikoulut saman systeemin ja hallinnon alaisuuteen, vaikka sitä aikaisemmin oli yritetty järjestää monta kertaa. Samat tun-

netusta pedagogiikasta valitut peria- aatteet koskivat peruskoulun alus- ta alkaen kaikkia Suomen lapsia, opettajia ja viranomaisia.

Muutos on toiseksi suurin Suo- men kouluhistoriassa kansakou- lujen perustamisen jälkeen. Ja peruskoulu on onnistunut sangen hy- vin, kuten PISA-tutkimukset ovat osoittaneet. Oppilaiden viihtyvyy- dessä kuitenkin on edelleen perus- koulussa parantamisen varaa.

Jälkiviisaana minua ihmetyt- tää, miksi peruskoulua ajaneis- ta silmäätekevästä ei kukaan osan- nut hyödyntää Salmelan kokemus- ta eikä antanut hänelle tunnustusta hänen puolivuosisataa kestäneestä työstään Suomen kansakoululai- toksen hyväksi. Miksei selvemmin julkisesti tunnustettu, että Salmelan lempilapset kunnallinen keski- koulu ja kansalaiskoulu olivat antaneet hyviä periaatteita, käytänteitä ja välineitä uudelle peruskoululle. Kahdenkin kaupungin (Kuopion ja Helsingin) peruskouluun siir- tymistä johtaneena virkamiehe- nä voin todeta, että ilman kansa- laiskoulujen käytännön tiloja em- me olisi onnistuneet Suomessa to- teuttamaan peruskoulua niin hyvin kuin se 1970-luvulla onnistui. Mo- ni kansalaiskoulun tai kunnalli- sen keskikoulun käynyt menesty- nyt kansalainen on todennut, että ilman tätä koulumuotoa hän ei oli- si päässyt opintielle eikä antamaan osaamistaan isänmaalleen. Kiitos näistä asioista kuuluu paljolti Al- fred Salmelalle, joka näillä kou- lumuodoilla auttoi merkittävästi maamme koulutoimen etenemistä kohti tasa-arvoista ja ohjelmaltaan monipuolista peruskoulua.

Alfred Salmelan tavoin haluan todeta, että mikään koulunuudis- tus ei onnistu kertarysäyksellä. On-

nistunut uudistus vaatii uudistusten pohjaamista vanhoille hyväksi todetuille periaatteille, jotka voivat ja joiden tulee olla hieman erilaisia eri aikoina ja eri paikkakunnilla, puhumattakaan eri valtioissa. Koulun uudistus ei koskaan voi jäädä paikalleen, vaan itse asiassa uudistusta tapahtuu jatkuvasti pieninä ohjattuina tai vapaaehtoisina kokeiluina erilaisissa olosuhteissa innokkaiden opettajien ja kouluhallinnon edustajien avulla. Puhtaat (jos nyt sellaisia koskaan on ollutkaan) valtion ylimmän johdon sanelemat suuret muutokset on tuomittu epäonnistumaan, ellei niillä ole kentän antamaa kokemuksen pohjaa ja kannatusta.

Kirjoittaja on Helsingin ja Kuopion entinen koulutoimenjohtaja ja kasvatustieteen dosentti.